

EL MANIFEST DE GUARDAMAR: UNA CRIDA PEL FUTUR DEL NOSTRE SISTEMA DE REGADIU I ELS SEUS VALORS CULTURALS, SOCIOECONÒMICS I AMBIENTALS

Carles MARTÍN CANTARINO

Universitat d'Alacant - Projecte WADI (Comissió Europea)

Marga GUILLÓ DURA

Associació per al Desenvolupament Rural del Camp d'Elx

El nostre territori, l'àmbit de les nostres vides, el nostre paisatge, l'espai sobre el qual hem de planificar el nostre futur, és producte de mil·lennis d'activitat agrària, com en tot el territori valencià i com tot el territori, podem dir, de la Mediterrània. Però en comarques com la del Baix Vinalopó o el Baix Segura, integrades en l'única part important del continent europeu que pateix un clima semiàrid, aquesta transformació adquireix un relleu especial, ja que l'activitat agrària, suport de la societat humana, requereix un control dels recursos hídrics i, per tant, dels paisatges, que ací resulta vital, la qual cosa, a més a més, implica la formació d'un bagatge cultural específic, d'unes institucions organitzatives i de tot un tipus de vida que s'ha anat configurant al llarg dels segles.

A Elx, cal destacar el sistema basat en les aigües del Pantà (un dels pantans més antics del món encara en funcionament), que dona origen a dues de les comunitats de regants més antigues del país –encara existents–, la de la Séquia Major del Pantà i la de la Séquia de Marxena. No oblidem que la primera, les institucions, els costums i els coneixements tradicionals, heretats segle rere segle, de la qual són la raó de ser del palmerar d'Elx: la declaració com a Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO no es deu tant al fet que forme un conjunt pintoresc de milers de palmeres, sinó sobretot que aquesta bellesa única, aquest paisatge sense equivalent al continent europeu, és l'expressió d'una cultura única –i viva fins ara– del regadiu, condicionada per

l'aigua salada i escassa del Vinalopó, vinculada, al seu torn, a la cultura sahariana dels oasis nord-africans. Però és que, a més, hem de recordar que les aigües d'avinguda que sobrepassaven el Pantà en algunes ocasions no es deixaven perdre, sinó que eren captades per un sistema d'assuts situats a la Rambla aigües avall d'Elx. L'actual Comunitat de Regants de l'Assut dels Moros és hereva d'aquesta cultura de l'aprofitament al màxim de qualsevol gota d'aigua disponible.

En el segle XVIII, la iniciativa del cardenal Belluga, que va sistematitzar les zones paludoses del marge esquerre del Segura, origen dels actuals Sant Fulgenci, Dolors i Sant Felip Neri, va induir la creació al terme d'Elx, sobre l'antiga llacuna de la Bassa Llarguera, de l'actual zona de regadiu de la Comunitat de Regants dels Carrissars. Vinculada al sistema de regadiu tradicional de l'horta del Segura, que aprofita aigües que han regat ja cinc o, fins i tot, sis camps de cultiu abans d'arribar als Carrissars, podem considerar-la expressió notable d'una cultura del reciclatge hídric que no té parangó arreu del món.

La nostra cultura de l'aigua no va ser mai una cultura immobilitista (no ho podia ser, vistes les condicions climàtiques extremes del territori), sinó una cultura molt innovadora, activa, atenta sempre als avanços i possibilitats de cada època. Ja en l'edat mitjana, el Consell d'Elx mantenia un «mestre de traure aygües», encarregat d'analitzar, segons els coneixements tècnics disponibles, les possibilitats de portar aigües a Elx des d'onsevilla, especialment de les riques vores del Segura. Van haver de passar segles, tanmateix, fins que aquest somni del Consell d'Elx es va complir. El 1906, amb la fundació de la companyia Nuevos Riegos El Progreso, va ser possible l'arribada d'aigües del Segura al Camp d'Elx gràcies a l'elevació contra la gravetat que permetia la nova tecnologia d'impulsió elèctrica. La transformació del Camp d'Elx va ser radical i, de fet, el paisatge que ara considerem tradicional a la zona va sorgir aleshores. Amb el mateix sistema d'aprofitament d'aigües residuals de l'horta del Segura, mitjançant un bombeig alimentat per energia elèctrica, van sorgir les iniciatives de Riegos El Porvenir (a la Marina) i de la gran companyia de Riegos de Levante, la major empresa d'irrigació d'Espanya i d'Europa que, amb la decisió d'emmagatzemar les aigües captades del Segura i assarbs a la depressió coneguda com el Fondo, va crear un dels ecosistemes més valuosos des del punt de vista biològic de la Mediterrània occidental.

Per la seua part, el sistema de regadiu històric de l'actual Jutjat d'Aigües de Guardamar, basat en l'assut de Rojals, és un bon representant dels sistemes més antics, si fa no fa medievals, de l'horta del Segura. No es va mantenir estàtic, però, al llarg de la història: en el segle XVIII, en paral·lel a la decisiva obra del cardenal Belluga a Sant Fulgenci, i com en el cas ja mencionat dels Carrissars, va avançar sobre les marjals que el separen de la mar. Encara avui aquesta evolució històrica es reflecteix

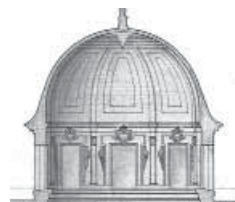
en normes consuetudinàries, en una toponímia molt significativa i en els mateixos trets geogràfics singulars del paisatge. I més encara: en el segle xx, la primera proposta de bombeig d'aigües no utilitzables del Segura cap als secans del sud del terme (el Camp), i més enllà, va donar origen a l'actual Comunitat de Regants de Riegos de Levante, Marge Dreta del Segura.

A Crevillent, el sistema antiquíssim, òbviament musulmà, de la Font Antiga, basat en un dels millors exemples coneguts de *qanat* o mina de captació hídrica (i que va fascinar Cavanilles en el segle xviii), va generar un oasi que permet explicar la situació del poble en una solana de condicions naturals tan àrides. A la part sud, el terme inclou ara la Comunitat de Regants de Sant Felip Neri, una de les comunitats històriques que va crear la iniciativa colonitzadora del cardenal Belluga sobre les antigues zones inundades en el segle xviii. I després, a la primera meitat del segle xx, també el Sindicat d'Agricultors de Crevillent va permetre l'extensió del sistema de Riegos de Levante fins a aquestes assedegades terres. I, per últim, la iniciativa de colonització del Realengo per part de l'Institut Nacional de Colonització (que, amb la del proper Sant Isidre, forma l'actual Comunitat de Regants de Sant Isidre i el Realengo) va crear dos pobles nous als antics saladars.

Hem mencionat tan sols els sistemes del Baix Vinalopó. Pensem que el sistema de regadiu, i, per tant, el sistema paisatgístic de la nostra comarca, està vinculat inextricablement amb el de l'horta del Segura, a causa de segles de transformacions humanes, per la qual cosa resulta del tot inseparable ara del de Sant Fulgenci, Rojals, Almoradí, Catral, Dolors, Callosa, Coix, la Granja de Rocamora, Albatera o del centre històric i porta hídrica per la qual entren els recursos des de l'horta murciana, és a dir, Oriola.

No hi ha, pensem, a tot el món una procés multiseccular de creació d'un sistema de gestió de l'aigua tan fascinant com el de les nostres terres. És una història tan complexa, tan il·lustre, tan rica que sorprén que la seua degradació recent, quan encara mantenia la vitalitat multiseccular fa tan poc, s'haja produït davant la indiferència de tots, de la ciutadania en general i dels experts, dels tècnics i de les administracions públiques. És el nostre vertader patrimoni cultural i no el coneixem ni l'apreciem i, menys encara, estem fent res per salvar-lo i utilitzar-lo com a recurs de futur, com fan en qualsevol altre país.

La situació actual d'aquest ingent patrimoni és lamentable. En poques dècades hem assistit a l'enfonsament d'un món laboriosament construït al llarg dels segles: la degradació dels recursos hídrics, la destrucció del patrimoni cultural hidràulic i dels paisatges associats, la pèrdua de rendibilitat, el desànim dels agricultors, el desinterès per part d'administracions i institucions culturals, la falta de renovació generacional, la desaparició dels coneixements ancestrals i, per damunt

de tot, el desconeixement, una ignorància creixent per part de de la població d'allò que s'està perdent, sense cap preocupació aparent per les conseqüències que tot això pot tenir per al nostre futur.

El 10 de novembre de 2009 es va celebrar a la Universitat Miguel Hernández d'Elx la jornada *Les nostres séquies: identitat i patrimoni heretat com a clau de futur*. Diverses intervencions van mostrar que el patrimoni heretat pot ser important o, fins i tot, requisit necessari per a qualsevol perspectiva de progrés vertader, sostenible, sòlid. Però volem ací destacar l'experiència dels regants de les séquies de Nou Mèxic (EUA), presentada pel professor José A. Rivera, autor de *La Cultura de la Acequia*: uns regants absolutament compromesos amb la defensa, el manteniment i la revalorització sostenible dels seus canals de reg, memòria viva de la colonització espanyola d'aquelles terres nord-americanes i fonament de la biodiversitat i de la personalitat cultural de les comunitats hispanes i indígenes al cor d'Amèrica del Nord.

Aquests regants, tan llunyans geogràficament, se senten orgullosos d'allò que reconeixen com una herència hispànica, entre la qual la cultura del regadiu de les comarques valencianes i murcianes és potser la mostra més important. Resulta curiós que mentre en aquelles terres se sent la importància universal d'un patrimoni cultural, ací, en el nucli originari d'aquest patrimoni, el sistema vaja degradant-se davant una indiferència generalitzada. Allí, segons se'ns va explicar, el patrimoni es percep no únicament com una resta antiga, de temps ja passats, sinó com a garantia i recurs de futur.

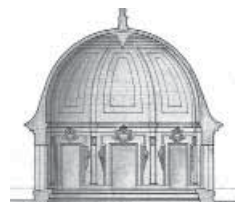
El contrast d'aquest cas amb la situació dels nostres regadius tradicionals i dels paisatges culturals que en depenen, les nostres hortes històriques, va motivar un debat constructiu i intens entre els assistents a la jornada. En aquest van participar en peu d'igualtat experts en patrimoni cultural i natural i representants d'organitzacions agràries, de comunitats de regants i de col·lectius compromesos amb el desenvolupament rural.

Un grup de treball format per Marga Guilló (presidenta de l'Associació per al Desenvolupament Rural del Camp d'Elx), José Navarro Pedreño (professor del Departament d'Agroquímica i Medi Ambient de la Universitat Miguel Hernández d'Elx), José Luis Sánchez (historiador i secretari de la Comunitat de Regants de Sant Felip Neri), Luis Pablo Martínez (tècnic de Patrimoni Cultural de la Conselleria de Cultura) i Carles Martín Cantarino (professor d'ecologia de la Universitat d'Alacant i coordinador del projecte WADI de la Comissió Europea), va quedar encarregat de redactar unes conclusions que reflectiren la preocupació dels assistents.

El fruit d'aquesta reflexió conjunta va ser l'anomenat *Manifest de Guardamar*, ja que es va preparar i presentar en aquesta ciutat el 24 de novembre de 2009, davant de l'últim tram del riu Segura i de les

desembocadures de les assarbs de l'horta construïdes per la iniciativa de Belluga en el segle XVIII. En aquell moment, el manifest va ser subscrit, a més de per persones vinculades al món del regadiu per motius professionals, per representants de les següents entitats:

- Jutjat Privatiu d'Aigües de Guardamar
- Comunitat de Regants de Sant Felip Neri
- Comunitat de Regants dels Carrissars d'Elx
- Comunitat de Regants de Riegos de Levante, Marge Dret del Segura
- Jutjat Privatiu d'Aigües de Rojals
- Jutjat Privatiu d'Aigües de l'Assut d'Alfeitamí (Almoradí)
- Sindicat General d'Aigües de Dolors
- ASAJA
- Federació d'Associacions de Veïns d'Elx
- Nuevos Riegos El Progreso
- La Unió de Llauradors i Ramaders
- Comunitat de Regants de l'Assut dels Moros (Elx)
- Associació de Dones i Famílies Rurals
- Associació de Matola (Elx)
- Associació per al Desenvolupament Rural del Camp d'Elx
- Col·legi Oficial de Geògrafs de la Comunitat Valenciana
- Col·legi de Llicenciats en Ciències Ambientals de la Comunitat Valenciana
- Associació per al Desenvolupament Sostenible dels Espais Protegits

MANIFEST DE GUARDAMAR

Reunits el 24 de novembre de 2009 a Guardamar del Segura, en les zones humides del sud d'Alacant, on, després de vivificar el nostre territori, desemboca el riu Segura, prop d'on ho fan també algunes de les principals assarbs del Baix Vinalopó i del Baix Segura.

Assabentats de la importància que per a la sostenibilitat del medi ambient, el territori, l'economia, la societat, la riquesa paisatgística i els senyals d'identitat suposen les séquies, les assarbs i, en el seu conjunt, els sistemes de regadiu tradicionals del sud valencià, forjats al llarg de l'últim mil·lenni, amb el desig que els agents socials sense vinculació política, tant a escala col·lectiva com individual, s'adherisquen al manifest que queda depositat a l'Associació per al Desenvolupament Rural del Camp d'Elx.

Manifestem:

Des del nostre coneixement del medi ambient, la vida rural, la seua història i la seua cultura, que constitueixen un patrimoni ambiental i humà ingent, únic al món, lligat a un sistema de regadiu de característiques singulars i fruit d'una saviesa hídrica multiseular.

Reconeixent la tasca desenvolupada pels agricultors durant segles.

Sentint-nos responsables de la conservació d'aquest medi i de la transmissió a les generacions futures, a les quals no podem privar d'aquesta herència.

Davant de la constatació de la ràpida degradació d'aquests enormes valors en els últims anys, com documenten abundantment els estudis científics i la mateixa percepció dels ciutadans.

Constatant, així mateix, que les administracions responsables no estan sent capaces de frenar aquest deteriorament i recordant que, com estableix la nostra Constitució en l'article 45, tota política ambiental ha de basar-se en la solidaritat col·lectiva, la qual cosa requereix una reacció i la participació activa de la societat civil i de les institucions investigadores, agràries, ambientals i culturals.

Davant de les perspectives que s'obrin pels nous processos de planificació empresos per les administracions competents, conseqüència, al seu torn, de les exigències imposades per directives europees com la Directiva Marc d'Aigües o el Conveni Europeu del Paisatge.

Volem fer constar la necessitat urgent de:

1. Promoure la defensa de la xarxa de séquies i assarbs com a elements vertebradors del territori, responsables de l'evolució històrica i de la forma de vida de les comarques del sud d'Alacant.
2. Mantenir els sistemes de reg tradicionals com a elements clau per al medi ambient, amb l'adequada incorporació de tècniques i mitjans que permeten el sosteniment de la vida agrària, compatibles amb els usos agrícoles immemorials i amb el desenvolupament d'una agricultura moderna, econòmica i ambientalment sostenible.
3. Protegir i defensar el paisatge rural com a expressió de la interacció de l'home i el seu entorn, forjat durant l'últim mil·lenni i l'expressió del qual per excel·lència són els horts de palmeres, el camp i horts del Baix Vinalopó i l'horta del Segura.
4. Valorar i promoure el coneixement del medi rural, i fomentar la restauració del ric i variat patrimoni cultural associat.
5. Reconèixer els valors de la vida rural i promoure la defensa dels usos tradicionals agrícoles, ramaders, cinegètics i pesquers sostenibles.
6. Fomentar activitats innovadores, respectuoses amb la vida rural, el paisatge i el medi ambient, que permeten desenvolupar de manera sostenible l'economia i la societat rural.
7. Instar les administracions públiques a la implantació d'estratègies, polítiques i instruments que possibiliten el desenvolupament rural sostenible de manera eficaç, eliminant els obstacles administratius existents.